

PRAGMATISMI JA YMPÄRISTÖFILOSOFIA

1.

Filosofian suhde ympäristöongelmiin on yleensä suomalaisen ammattifilosofien piirissä koettu hankalaksi ja kiusalliseksi. Akateemikko Georg Henrik von Wright, kulttuurikriittisistä keskustelijoistamme ehkä kaikkein vaikutusvaltais-in ja sanomansa puolesta painavin, on jo viiden vuosikymmenen ajan pitänyt vaikeana sovittaa yhteen intellektuaalisen toimintansa kahta ulottuvuutta, loogis-analyttistä filosofiaa ja ”pehmeämpää” kulttuuriseseistiikkaa. Aivan viime vuosina hän on päättänyt ajatella, että jälkimmäinenkin on filosofiaa – tosin hyvin erilaista kuin se filosofia, jota hän ammatikseen loogis-analyttisen perinteen edustajana on harjoittanut.¹ Systemaattista esitystä filosofian roolista ympäristöongelmien selvityksessä hän ei kuitenkaan ole kirjoittanut.

Maamme ensimmäinen ympäristöfilosofian väitöskirja, Leena Vilkan luonnon itseisarvoja tutkiva teos, ilmestyi 1995,² mutta se – kuten Vilkan mukaan työ – ei ole saanut suurtakaan huomiota filosofien keskuudessa. Puhetta luonnon itseisarvoista pidetään usein tarpeettomana mystifiointina, kummallisena metafysiikkana, joka kuulostaa enemmän uskonnolta kuin rationaaliselta filosofialta. Sama koskee Henryk Skolimowskin ”ekofilosofiaa”, joka sisältää aimo annoksen ihmisiin helpposti vetoavaa luontomystiikkaa ja länsimaisen tieteellisyiden ihanteen arvostelua,³ puhumattakaan äskettäin huomiota saaneesta veganismiliikkeestä ja muista eläinsuojelun radikaaleista muodoista, joita

kohtaan tunnetaan (nähdäkseen aiheellisesti) epäilyä ja vastenmielisyyttä. Samanaikaisesti huoli ympäristön yleisestä tilasta on akuutimpi kuin koskaan.

Jopa filosofoinnilla itsensä elättävien keskuudessa syntyy helposti käsitys, että ympäristöfilosofia joko ei lainkaan ole filosofiaa tai on huonoa, irrationaalista pseudofilosofiaa. Filosofin, joka katsoo ympäristöongelmiin reagoimisen olevan jokaisen vastuullisen 1990-lukua elävän ajattelijan velvollisuus, on vaikea hyväksyä tätä tilannetta.

Amerikkalaisessa keskustelussa kokemukset ovat olleet ehkä hieman samansuuntaisia. Eräät ympäristöasioista huolta kantavat intellektuellit ovatkin ryhtyneet etsimään uuden ympäristöfilosofian eväitä amerikkalaisen *pragmatism*in perinteestä. Tämän etsinnän tuloksena on 1980- ja 1990-luvuilla syntynyt joukko pragmatismia ja ympäristöfilosofiaa käsitteleviä artikkeleja (erityisesti *Environmental Ethics* -lehdessä) ja vihdoin vuonna 1996 kokoelma *Environmental Pragmatism*,⁴ jonka seitsemätoista kirjoitusta tarjoavat monipuolisen ja kattavan, mutta liikkeen sisäisiä ristiriitoja kaihtamattoman kuvan ”ympäristöpragmatismista”. Huomion kiinnittäminen pragmatismien perinteen mahdolliseen hedelmällisyyteen ympäristökeskustelussa on perusteltua myös siksi, että pragmatismi on – varsinkin amerikkalaisessa, mutta myös eurooppalaisessa – filosofisessa keskustelussa nousut uuteen kukoistukseen.⁵ Tässä mielessä se on samankaltaisen muodikkaan suuntauksen maineessa kuin ympäristöfilosofia. Molempien muo-

dikkuus aiheuttaa myös ongelmia.

Esseeni tarkoituksena on esitellä ja arvioida ympäristöpragmatismista käytyä kiistaa lähinnä *Environmental Pragmatism* -teoksen pohjalta. Kirjan taustalla on filosofian ja ympäristöongelmien sekä näitä ongelmia koskevan poliittisen päätöksenteon välisen suhteen problemaattisuus. Ympäristöetiikalla, ympäristöfilosofian keskeisimmällä osalla, ei useimmiten ole ollut juurikaan vaikutusta ympäristöpolitiikkaan. Tällainen vaikutus olisi kuitenkin mahdollinen, kirjan toimittajat Andrew Light ja Eric Katz korostavat johdannossaan, jos ympäristöetiikassa omaksuttaisiin aiempaa pragmatistisempi lähestymistapa ja keskityttäisiin ympäristöongelmien käytännöllisempään ratkaisemiseen (s. 1–2). Ympäristöpragmatismi määritellään tätä kautta: ”Tarkoitamme ympäristöpragmatismilla avointa (open-ended) tutkimusta, joka kohdistuu ihmiskunnan ja ympäristön välisen suhteen erityisiin, todellisen elämän ongelmiin” (s. 2). Silti kyseessä on tutkimus, ”inquiry”. Light ja Katz eivät ehdota, että filosofien pitäisi kiskoa kumisaappaat jalkaan ja ryhtyä ympäristöaktiiviteiksi, vaikka toisaalta he eivät sulje tätäkään vaihtoehtoa pois.

2.

Environmental Pragmatism on varsin moniaineksinen kokoelma pragmatismiin ja ympäristöongelmiin tavalla tai toisella liittyviä tekstejä. Eräät kirjan kirjoittajat ovat omaksuneet taustakseen klassisten amerikkalaisten pragmatistien, kuten John Deweyn, ajattelun, jonka kautta he pyrkivät lähestymään

ympäristöfilosofiaa ongelmia. Tässä suhteessa varsinkin kolme ensimmäistä lukua – Kelly A. Parkerin ”Pragmatism and Environmental Thought”, Sandra B. Rosenthalin ja Rogene A. Buchholzin ”How Pragmatism is an Environmental Ethic” ja Larry A. Hickmanin ”Nature as Culture: John Dewey’s Pragmatic Naturalism” – ovat tärkeitä. Teoksen ensimmäinen, skolaarinen osa sisältää myös Ari Santasin kirjoituksen G.H. Meadin kosmologiasta sekä Bryan G. Nortnin pragmatistisen tulkinnan Aldo Leopoldin kiistelystä ”maaeetikasta”. Lähemmäs toimittajien korostamaa filosofian ja politiikan vuoropuhelua päästään toisessa osassa, joka sisältää kolme pragmatismia ja ympäristöfilosofian suhdetta tarkastelevaa esseettä: Nortnin ”Integration or Reduction: Two Approaches to Environmental Values”, Anthony Westinin ”Before Environmental Ethics” ja Lightin ”Compatibilism in Political Ecology”. Kolmas osa koostuu viidestä soveltavasta kirjoituksesta, joissa pragmatismia kautta valotetaan muun muassa vesihuollon, väkivallattoman vastarinnan ja ympäristöetiikan opetuksen kysymyksiä.⁶ Kirjan viimeinen, neljäs osa sisältää Westinin ja Katzin 1980-luvun lopulla käymän luonnon itseisarvoista ja pragmatismia koskeneen debatin, johon Light tarjoaa sovittelevan metafilosofisen näkökulman teoksen päättävässä artikkelissaan ”Environmental Pragmatism as Philosophy or Metaphilosophy? On the Weston-Katz Debate”.

Useimmat pragmatistisia vaikutteita saaneet ympäristöfilosofit korostavat pluralismin välttämättömyyttä ympäristö-

etiikassa – vastapainoksi kaikenlaiselle dogmatismille ja moraalilaiselle monismille, yhden ainoan oikean ympäristöeettisen opin etsinnälle. Tuhon tieltä ei päästä, jos filosofit vain käyvät teoreettisia kiistoja siitä, mikä lopulta on oikea tapa ymmärtää ympäristöön liittyvien päätösten moraalinen arvo. Ympäristöongelmat on ratkaistava nyt, ja siksi pragmatisti ehdottaa dogmaattisten teoreettisten kiistojen sulkeistamista. Pluralismin hengessä erilaiset ympäristöeettiset ajattelutavat (vaikkapa syväekologia, ekofeminismi ja yhteiskuntaekologia) voivat elää rinnakkain ja etsiä yhdessä käytännöllisiä, konkreettisiin ongelmiin vaikuttavia toimintatapoja. Tämä aktiivisuutta, liiasta filosofoinnista pidättymistä tavoitteleva näkemys on tavalla tai toisella esillä useimmissa *Environmental Pragmatism*-kirjan artikkeleissa. Monismia vastaan tarjotaan pragmaattinen argumentti: monismi ehkäisee ympäristöpoliittista edistystä ja elämäämme uhkaavien ongelmien ratkaisua, ja siksi se on hylättävä.

Ehkä selkeimmän ilmausnsa pluralistinen pyrkimys saa Lightin *metateoreettisen kompatibilismin* käsitteessä (s. 161 ff.). Metateoreettisella tasolla ympäristöpragmatistin tulee sietää useita erilaisia teoreettisia vaihtoehtoja, joiden välisiin jatkuviin kiistoihin meillä ei kerta kaikkiaan ole varaa:

”... Uskon, että jotkin teoreettiset kysymykset, arvokkaatkin, ovat usein haitaksi pyrkimykselle muotoilla laaja-alainen radikaali suunnitelma ympäristöongelmien ratkaisemiseksi. Valtava toiminnan tarve ympäristörintamalla vaatii jon-

kinlaista kilpailevien teorioiden keskinäistä toleranssia. Mutta tällaisen kompatibilismin ei väistämättä tarvitse johtaa relativistiseen ympäristöfilosofiaan. Ehdotan siis toleranssiperiaatetta pragmaattisena positiona, joka vaatii, että radikaalit ympäristöajatelijat jättävät jotkin sellaiset kysymykset, joista he ovat erimielisiä, yksityisen kiistan ratkaistaviksi. Samanaikaisesti tämä pragmatismi vaatii, että teoreetikot ja käytännön toimijat neuvottelevat suoraviivaisen julkisen kannan, joka hyväksyy ne muita tärkeämmät eettiset ja poliittiset ympäristönäkökohdat, joista he ovat yksimielisiä, sekä ne käytännöt, jotka parhaiten vastaavat heidän yhteisesti tavoittelemiinsa päämääriä.” (s. 170–171)

Light – sen enempää kuin muutkaan kirjoittajat – ei varsinaisesti vastaa siihen, pitäisikö metateoreettisen pluralistien hyväksyä ”toleranssi-*prinsipiä*” nojalla keskenään ristiriitaisten näkemysten totuus. Ehkäpä filosofinen kysymys totuudesta ja sen (mahdollisesta) suhteellisuudesta totuusväitteiden taustalla vaikuttaviin viitekehyksiin, käsitejärjestelmiin tai paradigmoihin nähden on itse liian ”teoreettinen” kysymys, liian kaukana nopeaa toimintaa vaativasta ympäristöproblematiikasta. Toisen ongelma Lightin näkemyksessä on jyrkkä ”yksityisen” ja ”julkisen” keskustelun välinen erottelu, jossa hän seuraa tunnettua uuspragmatistia Richard Rortya (ks. varsinkin s. 176–179). Vetoaminen Rortyn ajatteluun ei välttämättä ole ympäristöfilosofialle eduksi. Rortylaisen ”postfilosofian” näkökulmasta ympäristöongelmat-

kin palautuvat meidän paikallisen kulttuurimme tai elämänmuotomme kielenkäytön satunnaisuusiksi. Me vain (sattumalta) *puhumme* ympäristön tuhoutumisesta tässä kielipelimme, ”keskustelumme”, historiallisessa vaiheessa. Ihmisen kulttuurisesta toiminnasta riippumattomille luonnontapah-tumille, jotka voivat olla tuolle kulttuuritoiminnalle itselleen vahingollisia, ei rortylaisessa ajattelussa juuri jää sijaa.⁷

Olipa Rortyn panos ympäristöpragmatismiin taustanimenä millainen tahansa, hedelmättömien teoreettisten kiistojen välttäminen ei (esimerkiksi rajaamalla ne yksityisten kahvipöytäkeskustelujen aiheiksi) varmasti olisi haitaksi poliittisesti merkitykselliselle ympäristöfilosofialle. Tässä mielessä Lightin ja koko kirjan johtajatus on oikea. Sen täsmentäminen jää kuitenkin vielä varsin avoimeksi. Omaksumamme teoreettiset viitekehykset saattavat vaikuttaa niihin metateoreettisiin kriteereihin, joiden nojalla arvioimme teoreettisia kiistoja hedelmällisiksi tai hedelmättömiksi. Ympäristöpragmatismi ei voi nojautua liian jyrkkään teorian ja meta-teorian väliseen erotteluun.

Voidaan myös kysyä, onko pragmatismi teoksen kirjoittajien ja toimittajien mukaan ympäristöfilosofian ympäristöpoliittisen merkityksen *välttämätön muttei riittävä ehto*. Ei kai ole selvää, että pragmatistinen suuntaus ympäristöfilosofiassa ilman muuta johtaisi filosofian uudenaikaisen poliittiseen relevanssiin ekologisten ongelmien ratkaisemisessa, varsinkaan, kun pragmatistit kiistelevät keskenään siitä, millainen pragmatismi ympäristöteetikkojen tulisi omaksua?

Environmental Pragmatism -teos saattaa ainakin paikoin edustaa tarpeetonta optimismia. Olisin taipuvainen näkemään filosofian roolin poliittisesti vähäisempänä kuin monet pragmatismia kannattavat (ja ehkä poliittisesti aktiiviset) ympäristöfilosofit – mutta kuitenkin elämäntarkastuksellisesti äärimmäisen keskeisenä. Toisaalta politiikka ei lopulta voi olla riippumatonta niistä katsomuksista, joita poliittisen päätöksenteon agentit ja kohteet, ihmiset, edustavat. Avainasemassa teoreetikoiden (filosofien) ja poliitikkojen välissä ovat ehkä ympäristöliikkeet, joiden kautta filosofisesti perustellut ajattelutavat voivat levitä akateemiselta foorumilta poliittiselle taistelukentälle. Sitien filosofian välillinen vaikutus ympäristön hyvin- ja pahoinvointia koskevaan päätöksentekoon voi olla huomattava, vaikka filosofit (edes pragmatistit) eivät itse aktivoituisikaan politiikassa.⁸ Mutta erilaisia teoreettisia lähtökohtia omaksuneiden ympäristöliikkeiden välinen sillanrakennus ei välttämättä ole helppo tehtävä.

3.

Yhtenä ongelmana *Environmental Pragmatism* -teoksen edustamassa ympäristöfilosofisessa keskustelussa on pragmatistinen näkökulmasta kyseenalainen jyrkkä erottelu *teorian* ja *käytännön* välillä (ks. esim. s. 11, 108). Nähdäkseni pragmatismi vesittyy, jos sen katsotaan korostavan, että käytäntö on teoriaan nähden ensisijaista ja että ”teoreettisten” (tai filosofisten) ongelmien sijasta huomiota pitäisi kiinnittää yksinomaan ”käytännöllisiin” ongelmiin.⁹ Pikemminkin prag-

matistin tulisi ajatella, että hyvinkin teoreettisten maailman jäsentämisen tapojen arvo inhimillisen elämän käytännön kannalta voi olla suuri. Sen sijaan, että olettaisi käytännön ensisijaiseksi, aito pragmatisti hylkää teorian ja käytännön välisen dikotomian ja väittää, että teoriakin on käytäntöä.

Ehkä lähimmäksi tällaista pragmatismia päätyy Anthony Weston, joka kirjoittaa:

”Mahdollistava ympäristökäytäntö (enabling environmental practice) on tietenkin käytäntö. Se, että se on käytäntö, ei tarkoita, etteikö se olisi myös filosofinen. Teoria ja käytäntö ovat tässä toistensa läpitunke-mat.” (s. 153.)

Westonin ”Luoda sosiaaliset, psykologiset ja fenomenologiset edellytykset – käsitteellinen, kokemuksellinen tai jopa melko kirjaimellinen ”tila” tarkoittaa projektia, jonka päämääränä on ”uusien tai vahvempien ympäristöarvojen kehittämiselle” eli siten mahdollistaa (”enable”) uudenlaisten ympäristöarvojen muodostuminen (s. 152).

Teorian ja käytännön välinen erottelu ei kuitenkaan ole ainoa dikotomia, joka menestyksensä ympäristöpragmatismiin tulisi mielestäni pyrkiä ylittämään. Ympäristöpragmatismikeskustelun keskeisimpiä huolenaiheita on ollut *antroposentrism* ja *non-antroposentrism* välinen vastakkainasettelu ympäristöetiikassa. Antroposentrinen lähestymistapojen yksioikoinen tuomitseminen luonnon välineellistämistä tukevina on käsitteäkseni kestäväntöntä. Pragmatistin on eräässä mielessä väistämättä oltava antroposent-

risti ja tarkasteltava maailmaa ihmisten päämäärien ja intressien valossa – maailmana, jossa ihminen toimii ja jota hän muokkaa monenlaisten tavoitteidensa mukaisesti. Ympäristöeettinen askel tässä tarkastelussa on tietenkin ihmisten intressien ja päämäärien laventaminen koskemaan tyypillisesti ei-antroposentrisiä päämääriä (vrt. Parker, s. 32–33). Meille ihmisille ei-inhimillisen luonnon hyvinvointi voi olla tärkeä päämäärä – ei ainoastaan prudentiaalisten hyötynäkökohtien, vaan myös moraalisen tai esteettisen motivoitumisen kautta. Silti se on inhimillinen päämäärä. Pragmatisesti, jonka eettinen pohdinta lähtee liikkeelle ihmisestä ja ihmisen problemaattisesta ”maailmassaolemista”, ei rajaa tuota pohdintaa pelkäksi lyhytnäköiseksi utiliteettikalkyloinniksi. Ihmisen olemassaolo osana luonnollista maailmanjärjestystä asettaa käytäntöjemme hyväksyttävyyttä arvioivalle ajattelijalle vakavia moraalisia ongelmia, jotka pragmatisti tunnistaa moraalisesti ladattuihin käytäntöihimme kiinteästi kuuluviksi.

Itse asiassa ekologisten ongelmien voidaan katsoa olevan erottamattomassa yhteydessä ihmisen elämän arvon ja merkityksellisuuden ongelmaan. Toisaalta puhtaasti ”objektiivinen”, tieteellinen kuvaus maailmasta ikään kuin uhkaa maailman ja elämän kokemista arvokkaana tai merkityksellisenä. Kosmisessa mittakaavassa elämämme on kovin merkityksetöntä ja sattumanvaraista, ja ihmislajin tuhoutuminenkin on kuin ”hyppynselin nuuskaa”.¹⁰ Meidän on selvitettävä suhteemme tällaisiin näköaloihin. Uskon, että

ympäristöfilosofia voi parhaimmillaan olla osa projektia, jossa elämän arvokkuuden kokemiseksi etsitään filosofisia perusteluja. Ympäristöfilosofian oikeutus saadaan nähdäkseni johtopäätöksensä seuraavasta argumentista, joka on suunnattu paitsi ympäristöstä piittaamattomata hyötyajattelua, myös todellisuuden absoluuttista tieteellistä kuvattavuutta ja siten kaikkien aitojen ongelmien tieteellisyttä painottavaa *skientismiä* vastaan:¹¹

1. Meillä on vain inhimillinen, käytäntöjemme ja elämämme kautta muotoutuva näkökulma maailmaan. (Pragmatistinen premissi.)

2. Ympäristöongelmien pohdinta – niin filosofiasa kuin muillakin aloilla – on sidoksissa inhimilliseen maailmanhahmotuksemme. (1)

3. Ympäristöongelmat näytettyvät merkityksellisinä vain merkitykselliseksi koettua inhimillistä elämää vasten. (2)

4. Jos tiede on ainoa oikea näkökulma maailman kuvaamiseen ”sellaisena kuin se on” – eli jos skientismi on oikeassa – maailmassa ei ole (inhimillisiä) merkityksiä. (Premissi.)

5. Tällöin kysymys inhimillisen elämän merkityksellisyydestä olisi joko merkityksetön (ellei peräti mieletön, kuten loogiset empiristit ajattelivat) tai vastaus siihen olisi triviaalisti kielteinen. (4)

6. Tällöin ympäristöongelmillakaan ei olisi mitään merkitystä. Ne voitaisiin unohtaa. (3, 5)

7. Elinympäristömme tilalla – sen elinkelpoisuudella – on ratkaiseva merkitys elämänmuodollemme, jonka kautta hahmotamme todellisuutta (mukaan lukien elinympäristömme tila). (Premissi.)

8. Skientismi on väärässä.¹² (4, 6, 7)

9. Maailma *voi* olla merkityksellinen – inhimillisen elämän näkökulmasta.¹³ (1, 4, 8)

10. Ekologisen tilanteen pohdinta *voi* lisätä ymmärrystämme omasta tilastamme ja elämämme merkityksellisyydestä tai merkityksettömyydestä. (3, 7, 9)

Tällaisen argumentaation pohjalta ympäristöfilosofia voidaan todeta osaksi filosofian perinteistä, perimmäistä ja perenniaalista projektia: sen kysymistä, mikä on ihmisen paikka tai asema osana maailmaa. Ekofilosofia on pohjimmiltaan *filosofista antropologiaa*, Kantin kysymyksen ”mikä on ihmisen?” esittämistä uuden, inhimillisesti tärkeän (ja yhä vaikeammaksi käyvän) ongelmatilanteen edessä. Se on yritys ymmärtää, mihin ihminen matkallaan kosmoksessa, hypyyksellisenä kosmista nuuskaa, on kulkemassa. Ympäristöfilosofi voi tosin joutua päättelemään, että matkan pää näyttää synkältä ja pelottavalta. Mutta jos hän väittää, että ihmisen asemasta ja inhimillisen elämän merkityksellisyyden ongelmasta ei ympäristöfilosofiassa tarvitse välittää, kun omaksutaan ”non-antroposentrisen” – ehkä bio- tai naturosentrisen – eettinen näkökulma, hän unohtaa, kuka hän on.

Radikaali *antihumanisti*, joka pitäisi ihmisen eliminoida maapallolta toivottavana, ei vakuuttuisi argumentaatiostani. Hänen mielestään ympäristöongelmien sitominen inhimillisen elämän merkityksellisyyden problematiikkaan olisi noiden ongelmien vesittämistä tai peräti ei-inhimilliseen luontoon kohdistuvan kunnioituksen rienausta. Täl-

laiselle ekofilosofille pragmatistilla ei ole kovin paljon sanottavaa. Keskustelun rajat tulevat joskus vastaan. Toleranssiprinsiippi ja kompatibilismi eivät ulotu kaikkialle. Antihumanismia voidaan tarkastella analogiana äärimmäisen relativismin, skeptisismien ja solipsismin kaltaisille filosofisille näkemyksille, joiden edustajien kanssa on vaikea jatkaa järkevää, motivoitua ajatustenvaihtoa. Toki näistä näkemyksistä voidaan mielekkäästi keskustella – esimerkiksi rajoitukset, joita ne asettavat filosofisen argumentaation mahdollisuuksille, ovat tärkeä itse filosofian luonnetta koskeva teema. Mutta tällaiseen keskusteluun ryhtyminen ei edellytä, että keskustelija edes vakavasti harkitsisi ”kääntyvänsä” antihumanistiksi, skeptikoksi tai solipistiksi. Pragmatismien näkökulmasta humanismi ja antroposentrismi (siinä väljässä mielessä, jossa ne eivät edellytä ei-antroposentrisen eettisen motivoitumisen hylkäämistä) ovat kaiken arvoja, luonnon-suojelua ja ylipäänsä inhimillisen toiminnan päämääriä koskevan keskustelun ennakkoehto. Tätä ihmiskekseistä lähtökohtaa voitaisiin jopa nimittää arvokeskustelun *transsendentaaliseksi ehdoksi*. Se rajaa meille mahdollisen argumentatiivisen kanssakäymisen alueen.¹⁴ Mikään ei kuitenkaan estä pragmatistia pohtimasta kriittisesti itse keskustelun ”järkevyyttä” ja sen rajaamista. Antihumanismi saattaisi ehkä toimia jonkinlaisena toleranssiperiaatteen koetinkivenä, sen laajentamisen pontimena – siitäkin huolimatta, etten usko pragmatistin toleranssin koskaan voivan ulottaa antihumanismiin saakka.

4.

Pragmatismi pyrkii tasoittamaan tai syntetisoimaan muitakin perinteisiä erotteluja. Yksi näistä on *individualismin* ja *holismin* välinen jako, joka läheisesti liittyy kuumana käyvään *välinearvot* vs. *itseisarvot*-kiistaan. Naturalismiin taipuvainen pragmatisti, joka näkee ihmisen kuuluvan luonnolliseen todellisuuteen ja kykenevän aktiivisesti ponnistelemaan tuon todellisuuden muovaamiseksi omien tarkoitustensa mukaiseksi, ei aseta ensisijaiseksi sen enempiä yksilöä kuin kokonaisuuttakaan: luonto on *yksilöiden muodostama kokonaisuus*, jossa eri tavoin merkityksellisiä yksilöitä ja niistä muodostuvia kokonaisuuksia voidaan identifioida eri tavoin, erilaisia praktisia pyrkimyksiä palvelevien käsitteellisten viitekehysten kautta. Ei ole metafyyssisesti primitiivisiä yksilöitä, ekofilosofian ”loogisia atomeja”; tällaisia eivät ole geenit, organismit, lajit, ekosysteemit tai edes biosfääri itse. Luonnon ”viipalointi” yksilöiksi tai sen näkeminen laajempina kokonaisuuksina perustuu inhimillisiin tarkoituksiimme – siihen, että järjestämme ja hahmotamme todellisuutta näiden tarkoitusten ohjaamina. Samasta syystä luonnolla ei ole vain välinearvoa: se ei ole meille pelkkää raaka-ainetta. Tämäkin käsitys edellyttäisi meille mahdollottoman ”Jumalan näkökulman” siihen, mitä luonto olemuksellisesti, metafyyssisesti, on. Toisaalta luonto ei ole myöskään platonisten itseisarvojen tyyssija. Me ihmiset *käytämme* ei-inhimillistä luontoa – luonnollisen elämänmuotomme puitteissa – sekä raaka-aineena että itessään arvokkaa-

na todellisuuden elementtinä, jonka säilyttäminen ei ole vain prudentiaalinen vaan myös moraalinen (ja ehkä esteettinen) velvollisuutemme.

Weston arvostelee artikkeleissaan ”Before Environmental Ethics” (s. 139 ff.) ja ”Beyond Intrinsic Values: Pragmatism in Environmental Ethics” (s. 285 ff.) ankarasti luonnon itseisarvoihin nojautuvia ympäristöeetikoi-¹⁵ Absoluuttisten itseisarvojen sijaan hän ehdottaa holistista¹⁶ näkemystä, jonka mukaan arvot ovat yhdistyneet toisiinsa verkostomaisesti siten, ettei mitään perimmäistä muita arvoja oikeuttavaa eettistä itseisarvoa ole. Oikeuttaminen on *kehämäistä*: jonkin arvon oikeuttaminen (tai sen selittäminen, että kyseessä todella on arvo) merkitsee sen ”orgaanisen paikan” osoittamista arvojen verkostossa (s. 293). Tällainen arvojen dynaaminen keskinäinen riippuvuus (”interdependence”) mahdollistaa myös niiden kritiikin. Kriittisestä arvokeskustelusta tulee verkoston käytäntösuuntautunutta muokkaamista. ”On aika kokonaan hylätä vanhentunut tarkertuminen itseisarvoihin: olkoon käytännöllinen kritiikki käytännöllistä”, Weston kirjoittaa (s. 297). Konkreettiseen, praktiseen arvokeskusteluun verrattuna itseisarvojen puolesta taisteleminen on pelkkää ”varjonyrkkelyä”. Pragmatistin tulee tunnustaa, ettei arvojen oikeuttamisessa ole tarjolla ”knockdown-argumentteja” (s. 303).¹⁷

Vastaukseksi Westonille kirjoittamassaan artikkelissa ”Searching for Intrinsic Value: Pragmatism and Despair in Environmental Ethics” Eric Katz muistuttaa, että pragmatisti si-

too kaiken pragmaattisen arvon, myös luonnon arvon, inhimillisiin kokemuksiin. Hänen mielestään tämä ei kelpaa ympäristöetiikan perustaksi, sillä se johtaa *relativismiin*: eri ihmiset arvostavat erilaisia kokemuksia ja objekteja (s. 315). Pragmatismien keskeinen virhe seuraa siten sen antroposentrismistä. Katzin vastaus osoittaa kuitenkin vain, ettei westonilaisen antifundamentalistisen arvokeskustelun ydinajatus ole avautunut hänelle. Relativismin välttäminen itseisarvoihin takertumalla johtaa vain mystifioituun arvomekaniikkaan ja lopulta (pahimmassa tapauksessa) ympäristönsuojelun kannalta vahingolliseen teoreettiseen umpikujaan. Luonnonsuojelutoimenpiteiden oikeutus ei löydy siitä, että ne kunnioittavat lajien tai ekosysteemien sisäistä, ihmisestä riippumatonta arvoa, vaan siitä, että arvojen muokkaamisen ja uudelleenarvioinnin käytännössämme päädymme kriittisen, rationaalisen keskustelun kautta tällaisiin toimenpiteisiin. Saatavilla oleva oikeutus on kehämäistä, ei-absoluuttista, antifundamentalistista. Sitä ei rakenneta itseisarvojen kovalle kalliolle (jota emme koskaan tavoita), muttei myöskään yksilökeskeisen relativismin juoksuhielalle (johon välttömästi uppoaisimme). Pikeimminkin luonnon arvoja koskevan keskustelun maasto on yhtä vaihtelevaa ja yllätyksellistä kuin luonto itse. Tuossa maastossa liikkuminen vaatii erilaisia käytännöllisiä tietoja ja taitoja, sekä argumentaation kykyä että sen tunnistamista, etteivät argumentit ulotu kaikkialle. Henkilöä, joka ei välitä sen enempää oman elämänsä mielek-

kyydestä kuin luonnollisen ympäristönsä säilyttämisestä, ei mikään eettinen argumentti pysty vakuuttamaan.

Lightin metafilosofinen synteesi Weston-Katz-debatista pyrkii suuntaamaan keskustelun päähuomion itseisarvojen sijasta ympäristöetiikan epäonnistumisten suurimpiin syyliisiin, moraaliseen monismiin ja intellektuaaliseen intoleranssiin (s. 326–327). Light huomauttaa, että on erotettava toisistaan kaksi ympäristöpragmatismien lajia. *Metafilosofinen ympäristöpragmatismi* ”katsoo pragmatismien tarjoavan ne säännöt ja periaatteet, joiden puitteissa ympäristöfilosofiaa pitäisi harjoittaa”, ja sitä luonnehtii pyrkimys pluralismiin ja toleranssiin. *Filosofinen ympäristöpragmatismi* puolestaan on ”yritys luoda uusi positio, joka keskustelee jo vaikiintuneiden ympäristöeettisten teorioiden kanssa niiden omalla maaperällä” (s. 330; vrt. myös s. 171–172). Lightin analyysin mukaan Katz vastustaa Westonin pragmatismissa juuri jälkimmäistä tavoitetta, vaikka suhtautuukin suopeasti pragmatismiin metafilosofisena oppina. Lightin mielestä on tärkeää ymmärtää, että juuri metafilosofinen pragmatismi voi motivoida tai ehkäistä filosofisen pragmatismien soveltamista ympäristökeskustelussa. Aina ja kaikkialla ei ole syytä antautua kiistoihin ympäristöeettisistä teorioista. Sopu voi olla tärkeämpää. Tämä on Lightin kompatibilismin ja ”toleranssiiprinssiin” ydin. Se on myös mainio esimerkki pragmatismien sisäisestä dialektiikasta, pragmatistiksi tunnustautuvan filosofin itsekritiisestä reflektiosta.

Filosofisten vastakohtien

tasoittaminen, josta Lightin West- ja Katz-kritiikissä on kysymys, ei kuitenkaan poista aitoja ympäristöeettisiä ongelmia. Tästä pragmatistitkin lievenvät yksimielisiä. Esimerkiksi yksittäisten organismien, lajien ja ekosysteemien ”intresnit” saattavat yhä joutua keskenään konflikteihin, vaikka hyväksyisimme, että meillä on vain inhimillisen kokemuksemme kautta välittyvä näkökulma tällaisten olioiden arvoon.¹⁸ Mitään algoritmia moraalikonfliktien ratkaisemiseksi ei ole – ei ympäristöetiikassakaan sen enempää kuin etiikassa yleensääkään. Pragmatismi pyrkiikin (ainakin parhaimmillaan) ylittämään myös metaeettisen *konsekventialismin* (tai teleologian) ja *deontologian* välisen vastakkainasettelun. Ympäristöeettiselle keskustelulle on luonteenomaista tekojen seurausten korostaminen: olemme kiinnostuneita elinympäristömme säilymisestä asuinkelpoisena. Mutta tämän problematiikan alistaminen esimerkiksi puhtaasti taloudellista etua tavoitteleville markkinataloudellisille pyrkimyksille ei sovi moraalisesti merkittävään ympäristökeskusteluun, vaikka näiden pyrkimyksen mukainen kollektiivinen toiminta *de facto* johtaisikin ympäristön kannalta suotuisaan lopputulokseen (mikä tosin ei empiirisen evidenssin perusteella ole kovin todennäköistä). Ympäristötekojen seurauksiin ei pidä tuijottaa yksisilmäisesti, vaan myös aito moraalinen motivoituminen on tärkeää. Pitäisi ehkä sanoa, että puhdas deontologia ei ole tekojen ekologiain seurauksiin vaan ainoastaan moraalisiin velvollisuuksiin orien-

toitunutta), mutta puhdas konsektionalismi ei ole ympäristöetiikkaa (koska se on kiinnostunut vain onnistuneesta lopputuloksesta "hinnalla millä hyvänsä").

Kuten niin usein filosofiasa, järvevä kanta näyttäisi sijoittuvan ääripäiden väliin. Mutta tämän toteaminen on vain ensimmäinen askel kohti tuon kannan perusteltua muotoilua.

5.

Amerikkalainen ympäristöpragmatismikeskustelu on suureksi osaksi (ainakin *Environmental Pragmatism* -kirjan valossa) *metafilosofista*. Päähuomio kiinnittyy siihen, mitä filosofia meidän aikanamme oikeastaan on ja mitä se voi olla suhteessa ympäristökysymyksiin. Vastauksia etsitään pragmatismien suunnasta. Kuten edellä totesin, myös Lightin synteesi Westonin ja Katzin luonnon itseisarvoja koskeudesta kiistasta on olennaisesti metafilosofinen.

On kuitenkin mahdollista asettaa metatason kysymys ympäristöpragmatistien metafilosofisen toiminnan käytännöllisestä merkityksestä. Jos vain metafilosofoimme ympäristöfilosofian meta- tai taustalähdekohdista, pääsemmekö koskaan käsiin niihin "käytännöllisiin", konkreettisiin ympäristöongelmiin, joista filosofilla pitäisi pragmatismien mukaan olla jotakin sanottavaa? Onko se, että *Environmental Pragmatism* -kokoelman kaltainen metafilosofinen teos on katsottu tarpeelliseksi, itse asiassa monien kirjan kirjoittajien edustaman radikaalin ympäristöpragmatismien *reductio ad absurdum*?

En tahdo väittää, että vastaus tähän kysymykseen olisi

väistämättä myönteinen. Pragmatismien perinne on mielestäni elävistä filosofisista perinteistä lupaavin, ja sillä on varmasti tärkeä rooli myös ekologisessa ongelmakentässä. Mutta ei ole ilman muuta selvää, että se pelastaisi filosofian ympäristöpoliittisen arvon, ainakaan jos sen edustajat keskittyvät lähinnä metafilosofiseen pohdiskeluun tästä arvosta. Väitän siis vain, että metafilosofinen kysymys siitä, mikä on pragmatismista ponnistavan metafilosofoinnin merkitys filosofian ja politiikan suhteen tarkastelulle on voitava asettaa.¹⁹ Toisaalta tunnustan, että tämän kysymyksen asettaminen – huomion siirtäminen askelta korkeammalle, uudelle metatasolle – merkitsee jälleen etäännyttämistä niistä "ensimmäisen kertaluvun" ongelmista, joiden ratkaiseminen on elinehtomme. En siis syytä regressiota vain muita pragmatisteja, vaan myös itseäni: *mea culpa*. Mutta regressio ei näytä olevan vältettävissä: tunnustukseni meta-metarefleksion ongelmallisuudesta, sen mahdollisesta irrelevanssista, on jälleen tuota reflektiota itseään koskeva metatason tunnustus. Filosofisen itserrefleksion tiemme on loputon. Metafilosofiakin on (jälleen) filosofiaa. Meidän on väsymättä, aina uudelleen, kysyttävä, mihin (ympäristö)filosofinen projektimme pyrkii, mihin olemme matkalla.²⁰

Sami Pihlström

v i i t t e e t

1. Ks. esim. "Georg Henrik von Wright *niin & näin* -haastat-

telussa", haastattelijoina Mikko Lahtinen, Sami Pihlström ja Jarkko S. Tuusvuori. *Niin & näin* 2/1995, 4–14.

2. Leena Vilkkä: *The Varieties of Intrinsic Value in Nature: A Naturalistic Approach to Environmental Philosophy*. Department of Philosophy, University of Helsinki, 1995.
3. Henryk Skolimowski: *Ekofilosofia*. Suom. Taisto Nieminen. Kirjayhtymä, Helsinki 1984.
4. Andrew Light – Eric Katz (toim.): *Environmental Pragmatism*. Routledge, London and New York 1996. Viittaan tähän teokseen jatkossa sivunumeroin tekstissä.
5. Tätä "uuspragmatismia" käsittelem laajasti väitöskirjassani *Structuring the World: The Issue of Realism and the Nature of Ontological Problems in Classical and Contemporary Pragmatism* (Acta Philosophica Fennica, vol. 59, The Philosophical Society of Finland, Helsinki 1996), jossa en kuitenkaan juuri kiinnitä huomiota ekologisiin ongelmiin.
6. Vaikka katson itse edustavani pragmatismia, noudatan tässä esseessä filosofin perisyntiä ja jätän nämä käytännölliset ongelmat sivuun.
7. Olen kritisoinut Rortyn uuspragmatismia (maltillisemmän pragmatismien näkökulmasta) yksityiskohtaisesti toisaalla. Ks. Pihlström, *op. cit.*, luvut 4.5 ja 5.3, sekä artikkeliani "Richard Rortyn 'postfilosofia' ja realismien ongelma", *Tiede&edistys* 3/1993, 225–240.
8. Vrt. Ilkka Niiniluodon tuoreessa haastattelussa esittämiä huomioita filosofian vaikutuksesta ympäristökysymyksiä koskeviin ajattelutapoihin (Timo Vuorio ja Peteri Linnell, "Ilkka Niiniluoto: Diplomaattinen realismi kahden kulttuurin kuilulla", *Königsberg* 1/1996, 104–127; tässä s. 122–123).

9. Tämäntapaisten pragmatismien kritiikistä ks. Pihlström, *Structuring the World (op. cit.)*, erityisesti luku 2.
10. Georg Henrik von Wright: *Tiede ja ihmisjärki* (suom. Anto Leikola, Otava, Helsinki 1987), 141. Subjektiiivisen ja objektiivisen näkökulman välisestä jännitteestä elämän merkityksellisyyden ongelman yhteydessä ks. varsinkin Thomas Nagel: *The View from Nowhere*. Oxford University Press, Oxford 1986.
11. En väitä argumenttini päätelmäaskelia tiukan deduktiivisiksi. Kyse on eräiden näkemysten pragmaattisesta perusteleemisestä tai motiivoinnista, ei demonstroinnista.
12. Skientismin toteaminen virheelliseksi ei tietenkään implikoi tieteen vastaisten tai pseudotieteellisten näkemysten suvaitsemista. Pragmaattisen toleranssin rajat tulevat nopeasti vastaan, jos keskustelukumppani ryhtyy esittämään vallitsevan tieteellisen maailmankuvan kanssa räikeässä ristiriidassa olevia väitteitä.
13. En tarkoita "merkitysten" olemassaoloa itsenäisinä platonisinä entiteetteinä.
14. Vastaavasti Kant pyrki transsendentaalifilosofiassaan rajaamaan inhimilliselle tiedolliselle kokemukselle mahdollisen alueen.
15. Hänen kritiikkinsä osuu mielestäni myös Leena Vilkan (*op. cit.*) näkemyksiin. Kansainvälisesti tunnettuja luonnon itseisarvojen puolustajia ovat muiden muassa Tom Regan ja Holmes Rolston, III.
16. Tässä holismi ei ole metafyyssinen teoria jostakin "kokonaisuudesta" (ekosysteemi, biosfääri) itseisarvon kantajana, vaan teoria arvojen oikeuttamisesta. Voisimme ehkä käyttää myös termiä "koherentismi".
17. Samantapaista *antifundamentalistista* käsitystä pragmaattisten sitoumustemme väistämättä kehäisestä perusteleemisestä ja muokkaamisesta olen puolustanut teoksessani *Structuring the World (op. cit.)*. Ks. erityisesti luku 6.
18. Intresseistä puhuminen täytyy tässä yhteydessä ymmärtää metaforiseksi. Olisin valmis sanomaan, että tunteistamme eliöistä vain ihmisillä ja heidän muodostamilaan kollektiiveilla on "aitoja" intressejä. Mutta raja ei inhimilliseen luontoon ei ole jyrkkä, vaan asteittainen.
19. Myös Lightin erottelu filosofisen ja metafilosofisen ympäristöpragmatismien välillä on itse asiassa filosofian ja metafilosofian suhdetta koskeva meta-metafilosofinen erottelu. On kuitenkin syytä muistaa, etteivät "meta"-etuoliitteet introdusoi uusia, varsinaisesta filosofiasta riippumattomia oppialoja. Metafilosofia, kuten myös sen mahdollisuuteen ja relevanssiin kohdistuva metatason tarkastelu, on filosofiaa. Filosofi ei pääse filosofiasta eroon astumalla metatasolle.
20. Kirjoitus perustuu Dodo ry:n ympäristöfilosofian opintopiirissä Helsingissä 7.5.1996 pidettyyn alustukseen.